

Agenturní centrála Státní bezpečnosti a pokus plánovat agenturně-operativní práci v roce 1950

Abstrakt:

Studie se zabývá výstavbou a řízením sítě tajných spolupracovníků československé tajné politické policie (Státní bezpečnosti) v letech 1948 až 1950. V této souvislosti zdůrazňuje úlohu tzv. agenturní centrály a jejího vedoucího Ericha Macha. Problémům spojeným se získáváním a řízením tajných spolupracovníků se Mach pokoušel čelit podrobným plánováním jejich činnosti, které bylo do každodenní praxe Státní bezpečnosti krátkodobě zavedeno v roce 1950. Práce uvádí konkrétní příklad praktického uplatnění této metody na případě hotelu Společenský dům v Gottwaldově (dnes Zlín).

Klíčová slova: Státní bezpečnost, agentura, agenturní centrála, Erich Mach, plánování, 1950.

Úvod

Síť tajných spolupracovníků (konfidentů), dobovou terminologií nazývaná „agentura“, byla jedním z hlavních nástrojů, který Státní bezpečnost (StB) používala v boji proti odpůrcům komunistické strany Československa (KSČ) a jejího režimu. V pozdějších fázích existence komunistického režimu (v sedmdesátých a osmdesátých letech) dokázala bezpečnost tohoto nástroje využívat vskutku mistrně – disponovala značným počtem výkonných tajných spolupracovníků, jejichž získávání dovedla předem plánovat a o jejichž činnosti vedla přesnou a podrobnou evidenci. Získávala tak rychle a účinně velké množství informací jak o běžných občanech, tak o aktivních odpůrcích. V prvních letech existence režimu KSČ v Československu se však tato síť nacházela ve stadiu zrodu – vedoucí představitelé bezpečnosti teprve hledali vhodné metody pro její budování, řízení a kontrolu, a tak informace získávané jejím prostřednictvím nebyly vždy na takové úrovni, jak by si čelní velitelé přáli.

Náplní tohoto příspěvku bude přiblížení jedné z fází tohoto pro StB někdy velmi bolestného hledání nejvhodnějších metod pro řízení konfidentské sítě. Metodou, kterou vedení StB v průběhu naznačené fáze (v roce 1950) využilo, bylo velmi podrobné plánování.

Agentura Státní bezpečnosti po únoru 1948 a zřízení agenturní centrály

Situace vzniklá po mocenském převratu v únoru 1948 začala klást na StB, jednu z hlavních opor nového režimu, zcela nové a náročnější požadavky, mimo jiné především kontrolovat pokud možno všechny potenciální nepřátele a likvidovat ty aktivní. Aby těmto požadavkům mohla dostát, musela Státní bezpečnost v podstatě od základů přebudovat síť svých tajných spolupracovníků a najít i účinnější formy jejího řízení.

Agentura, kterou Státní bezpečnost disponovala již v předúnorovém období, totiž novým podmínkám neodpovídala jak po stránce kvantitativní (počet spolupracovníků), tak kvalitativní (jejich výběr). Počet tajných spolupracovníků (který je však z důvodů neexistence centrální evidence nemožné přesně zjistit) byl příliš malý a nemohl poskytnout žádoucí efekt, tedy získávat informace ze všech vrstev společnosti. Jejich výběr však také nevyhovoval – ve většině případů se jednalo buď o osobní známé příslušníků zpravodajství z řad komunistické strany (kteří informace poskytovali sice ochotně, avšak jen v rozsahu vymezeném jejich postavením ve společnosti, tedy zcela mimo okruh potenciálních nebo skutečných odpůrců politiky KSČ), případně o informátory motivované finančními odměnami, kteří podávali zprávy buď jen velmi obecné, nebo naopak podrobné, ale neproověřené nebo přímo vylhané.¹

Proto se část představitelů bezpečnosti pokoušela agenturní práci rozvíjet a síť tajných spolupracovníků rozšiřovat. Tato snaha se v prvních měsících projevovala mnoha způsoby. Již na konci února a na počátku března 1948 byly jednotlivým složkám StB vydány pokyny, aby byli

---

¹ Libor BÍLEK, *Sonda do agenturní práce Státní bezpečnosti v prvních letech po únoru 1948*, DP PedF MU Brno 2010, s. 11-12. Dostupné na adrese: https://is.muni.cz/th/182689/pedf_m/

v široké míře vázání ke spolupráci příslušníci nekomunistických stran a další „kompromitované osoby“, pochopitelně za tím účelem, aby mohly být získávány zprávy z prostředí odpůrců politiky komunistické strany.²

V dubnu 1948 byly vydány nové instrukce pro označování tajných spolupracovníků a jejich jednotlivých kategorií, patrně s tím záměrem, aby byl odstraněn dosavadní stav, kdy bylo možné za tajné spolupracovníky považovat i osoby, které jednorázově poskytly jakoukoli drobnou informaci (jednotlivé složky StB se právě tímto způsobem pokoušely u nadřízených vzbuzovat dojem, že jejich agenturní síť je početnější než ve skutečnosti). Spolu s vydáním dubnových instrukcí byla avizována také snaha provést podrobnou evidenci tajných spolupracovníků.³

Jednotlivé složky StB začaly také měsíčně dostávat jednotná vodítka, v nichž bylo každé ze tří částí zpravodajství (obránné, politické a hospodářské) na každý měsíc stanoveny konkrétní úkoly, na jejichž splnění se měla příslušná složka zaměřit.

Brzy začaly být také centrálně organizovány kurzy a školení pro pracovníky zpravodajství s cílem zlepšit úroveň jejich práce, resp. v případě některých z nich sdělit jim alespoň základní principy zpravodajství.

Zpětně se jako další důležitý prvek při budování sítě tajných spolupracovníků jeví zřízení tzv. agenturní centrály (AC) na pražském ústředí StB. K jejímu zřízení došlo někdy v únoru 1948, ovšem ještě v květnu údajně nevykazoval žádnou činnost. Iniciátorem založení agenturní centrály byl údajně Štěpán Plaček.⁴ Písemný dokument vytyčující úkoly AC v archivu dosud nalezen nebyl, z dochovaných dokumentů z její produkce však vyplývá, že shromažďovala a zpracovávala poznatky pražského ústředí StB získané agenturní cestou.

---

² K. Kaplan (viz Karel KAPLAN, *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948-1956*, Brno 1999, s. 73) konkrétně zmiňuje poradu zemských a oblastních velitelů StB, kde s tímto požadavkem vystoupil Š. Plaček. O vydání takového pokynu také zpětně hovořil jeden z tehdejších oblastních velitelů (viz. L. BÍLEK, *Sonda ...*, s. 40).

³ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. 310 Velitelství Státní bezpečnosti (dále jen f. 310), inv. j. 310-34-13. Srov. také Zdeněk VALIŠ, *Ad: Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnících pro agenturní práci*, Securitas Imperii č. 2.

⁴ Bez uvedení zdroje tyto informace uvádí K. KAPLAN, *Nebezpečná ...*, s. 74.

Ukládány zde měly být také vázací návrhy (tj. návrhy k získání /zavázání/ tajného spolupracovníka) a vázací sliby (spolupracovníkem podepsaná prohlášení, že spolupráci přijímá).⁵

Erich Mach vedoucím agenturní centrály

Vedoucím agenturní centrály se stal někdy na přelomu listopadu a prosince 1948⁶ Erich Mach, přičemž není zřejmé, kdo tuto funkci zastával před ním. K jeho jmenování došlo snad v souvislosti se změnou ve vedení příslušného nadřazeného útvaru, tedy v souvislosti s odvoláním Štěpána Plačka z postu přednosty sektoru vnitřního zpravodajství (Plaček byl nucen funkci opustit v říjnu 1948).⁷ Nový vedoucí agenturní centrály sehrál při zavedení plánování do agenturní práce klíčovou úlohu, proto jeho osobu představíme blíže.

Erich Mach (1910–1991), původním jménem Erich Mautner, pocházel z jihomoravského Znojma z česko-německé rodiny středoškolského profesora s židovskými kořeny. Vystudoval reálné gymnázium, absolvoval jednoletou nástavbu na obchodní akademii a nakonec v letech 1932–1937 právnickou fakultu v Praze. V roce 1934 vstoupil do KSČ, kde od počátku působil jako velmi aktivní člen. Po ukončení vysoké školy nastoupil v roce 1937 základní vojenskou službu. Během roku 1938 působil v rámci pluku jako armádní zpravodajec mezi Henleinovci v pohraničí (díky své znalosti němčiny). Na konci roku 1938 musel pro svůj zdravotní stav armádu opustit. Za války pracoval nejprve jako pomocný dělník, později byl jako úředník přidělen k administrativní práci při zabavování židovského majetku. Během okupace aktivně pracoval pro ilegální KSČ. Po osvobození pracoval nejprve jako tajemník okresního sekretariátu KSČ, načež byl v březnu 1946 stranou vyslán k brněnskému Zemskému odboru bezpečnosti, kde působil jako zpravodajský orgán politického zpravodajství, později se stal vedoucím jednoho z referátů. Od podzimu

---

⁵ ABS, f. 310, inv. j. 310-2-9 a 310-2-10.

⁶ Tamtéž, inv. j. 310-2-10, část 4.

⁷ K osobě Š. Plačka viz Jan KALOUS, *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*, Praha 2010.

1947 přešel na ministerstvo vnitra k VII. odboru, který řídil zpravodajství i Státní bezpečnost.⁸

Od svého jmenování na post vedoucího agenturní centrály působil Mach v této funkci až do zrušení centrály v roce 1950. Svým založením byl spíše byrokrat, libující si v nejrůznějších statistikách, přehledech a grafech. V souvislosti s agenturní prací od počátku prosazoval plánování a podrobnou evidenci.

Agenturní centrála a síť tajných spolupracovníků v letech 1948 a 1949

Když v zimě roku 1948 Mach převzal vedení agenturní centrály, panoval ve fungování tohoto úřadu i celé agenturní sítě nemalý zmatek. Navzdory výše naznačené snaze vedoucích představitelů StB zlepšovat práci sítě tajných spolupracovníků se totiž od února 1948 situace příliš nezlepšila.

Početní stav agentury se sice zvýšil, její složení však zůstávalo nevyhovující – nadále převažovali otevření sympatizanti nebo přímo členové KSČ, kteří nemohli poskytovat informace ze žádoucích okruhů. Z okruhu (bývalých) členů nekomunistických stran a dalších odpůrců nového režimu se sice (většinou pod pohrůzkou trestního stíhání nebo jiných postihů) podařilo další tajné spolupracovníky získat, většina z nich však spolupráci tak či onak sabotovala.

Dalším problémem bylo evidování tajných spolupracovníků a kontrola jejich činnosti. Neexistovala centrální evidence všech spolupracovníků a ani evidence na jednotlivých odděleních centrálního útvaru a teritoriálních pobočkách nebyly úplné či aktuální. Důvodem byla neochota a nechť jednotlivých řídicích orgánů zabývat se administrativní stránkou agenturní práce, přičemž tento postoj sdílela i část výše postavených velitelů, takže popsaný stav nebylo možné snadno změnit. Tato situace zároveň znamenala, že neexistovala možnost práci a úspěšnost jednotlivých tajných spolupracovníků i řídicích orgánů kontrolovat a usměrňovat, a že

---

⁸ ABS, f. Personální spisy ministerstva vnitra, spis ev. č. 2283 Erich Mach.

nebylo možné přesně zjistit, jak početnou či výkonnou konfidentskou síť vlastně StB disponuje. V neposlední řadě se také stávalo stále obtížnějším zjistit, kterým konkrétním příslušníkem StB je který spolupracovník vlastně řízen, případně zda konkrétní osoba, kterou hodlal určitý útvar StB zavázat ke spolupráci, již není spolupracovníkem útvaru jiného.

Tento stav se v průběhu roku 1949 dařilo zlepšovat jen velmi zvolna, přičemž centrální pražský útvar, obsazený zkušenějšími příslušníky, vykazoval (vcelku pochopitelně) o něco lepší výsledky než teritoriální pobočky. Ke zvýšení úrovně přispívaly vedle postupně nabývaných zkušeností také podrobnější pokyny pro získávání a řízení tajných spolupracovníků, které byly vydány v prosinci 1948. Zřejmě také stále opakované požadavky na doplňování a udržování evidence tajných spolupracovníků začaly nést první ovoce.

Po zformování krajských velitelství StB (KV StB), které v souvislosti s novým krajským zřízením proběhlo postupně na přelomu let 1948 a 1949, byly na jednotlivých krajích také zřízeny agenturní centrály s podobnými úkoly jako AC na pražské centrále, tedy řídit budování agenturní sítě ve svém obvodu a vést její evidenci. Činnost mnoha z nich však byla podvázána podobnými problémy, kterým musela čelit centrála pražského útvaru – řídicí orgánové odmítali sdělovat či zjišťovat žádané informace o svých spolupracovnících a věnovat se administrativě. Navíc se přidružoval problém další – mnozí krajsí velitelé nebyli přesvědčeni o užitečnosti agenturních centrál (případně o užitečnosti agenturní práce obecně) a proto je z důvodu všeobecného nedostatku zkušených příslušníků obsazovali nevhodnými pracovníky, případně je neobsadili vůbec. V takovýchto krajích pak síť tajných spolupracovníků de facto neexistovala, resp. byla tvořena pouze informátory z řad otevřených přívrženců režimu.

I přes naznačené obtíže se však na některých krajích agenturně-operativní práce v průběhu roku 1949 začala slibně rozbíhat a počet kvalitních tajných spolupracovníků postupně narůstal (i když se zatím v rámci jednotlivých krajů pohyboval v rozmezí několika málo desítek).

Mezi kraji se do čela co do kvality agenturní sítě brzy dostalo KV StB Brno, zanedlouho začalo vynikat také krajské velitelství gottwaldovského kraje v Uherském Hradišti.⁹

Plánování agenturně-operativní práce v roce 1950

V lednu 1950 vydal velitel StB Osvald Závodský dokument nazvaný „*Plánování operativní činnosti - směrnice*“,¹⁰ který výrazným způsobem měnil dosavadní způsob této práce, založený v podstatě na náhodě a na vůli jednotlivých zpravodajců. Plánování bylo v této době již uplatňováno v hospodářství (v květnu 1949 byl přijat první pětiletý plán) a obecně bylo považováno za vrcholnou formu řízení prakticky čehokoliv.

Jak konkrétně se plánování dostalo také do činnosti StB a konkrétně do zpravodajství nelze s jistotou říci. Zda se jednalo o zásah sovětských poradců,¹¹ o vlastní nápad někoho z centrálního velitelství (nejspíše Macha) nebo o metodu využitou nejprve některým nižším útvarům StB není zcela zřejmé. Jisté však je, že už v únoru 1949, tedy jen několik týdnů po svém jmenování do funkce přednosty agenturní centrály, Erich Mach opakovaně velitele StB Osvalda Závodského upozorňoval na nutnost práci zpravodajství centrálně plánovat.¹²

Dále jsme informováni, že již v druhé polovině roku 1949 bylo plánování určitým způsobem uplatňováno na krajském velitelství v Brně a že ostatní krajská velitelství o tomto problému diskutovala.¹³ Mach přitom Brno považoval doslovně za vzor pro ostatní krajská velitelství a některé dokumenty naznačují, že plánování začal krajský vedoucí brněnské agenturní centrály využívat na Machův popud. Zdá se tedy, že za

---

⁹ Bližší údaje o agenturní centrále v tomto období viz L. BÍLEK, *Sonda...*, s. 12-27. Zde také odkazy na konkrétní archivní prameny a další literaturu

¹⁰ Zpravodajství bylo Státní bezpečností pod vlivem sovětské terminologie označováno jako „operativa“.

¹¹ K poradcům v bezpečnosti blíže viz Jiřina DVOŘÁKOVÁ, *Státní bezpečnost v letech 1945-1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*, Praha 2007, s. 150-151; K. KAPLAN, *Nebezpečná ...*, s. 25-33 a K. KAPLAN, *Sovětské poradci v Československu 1949-1956*, Praha 1993, s. 17-42.

¹² ABS, f. 310, inv. č. 310-2-10, část 10.

¹³ ABS, f. 310, inv. č. 310-15-3.

zavedením plánování na celostátní úrovni je třeba vidět dlouhodobou Machovu snahu.

Co konkrétně však popisovaný dokument obsahoval? Směrnice nejprve konstatovala, že v minulém (poúnorovém) období došlo v rámci StB ke kvantitativnímu nárůstu agentury a po kvalitativní stránce si bezpečnost osvojila určitý stupeň techniky. Velkým nedostatkem však podle dokumentu zůstával fakt, že budování agentury se toho času děje nesystematicky, neboť není podloženo plánem operativní činnosti. Napříště je proto nezbytně nutné operativní činnost plánovat a systematicky centrálně řídit. Podkladem pro plán i následné řízení se měl stát seznam tzv. „*státně – důležitých objektů*“.

Tímto označením byly míněny instituce nebo organizace, které byly zvláště důležité z hospodářského, politického nebo jiného hlediska („*kde nepřítel svou činností by mohl ohrozit nebo ohrožuje naše společenské zřízení a budovatelské úsilí našeho pracujícího lidu*“). Byly to tedy například významné úřady, některé větší podniky, velké hotely, skupiny některých osob, společenské organizace (včetně politických stran) a podobně.

Konkrétní „objekty“ si mělo každé krajské velitelství vytyčit samostatně tak, aby dohled nad nimi bylo schopné zvládnout personálně, organizačně a technicky. Návrhy jednotlivých krajů pak měl vyhodnotit a případně modifikovat centrální pražský útvar.

Agenturně-operativní činnost v objektech pak měla probíhat ve třech fázích. Nejprve měla být získána struktura objektu, čímž dokument rozuměl „*věcnou funkci objektu, jeho organizaci a dislokaci*.“ Na jejím základě následně měly být určeny „*klíčové body*“, tedy ty části „objektu“, které jsou „*nepřátelskou činností*“ nejvíce ohroženy, nebo kde se tato činnost soustřeďuje. Během druhé fáze bylo nutné do jednoho z těchto bodů proniknout, tzn. získat v něm spolupracovníka – informátora.¹⁴ Dalším úkolem bylo proniknout i do ostatních klíčových bodů. Pokud by byla během pronikání do klíčových bodů zjištěna v některém „*aktivní*

---

¹⁴ Jako „informátoři“ byli označováni spolupracovníci, kteří neměli důvěru „nepřítele“.

protistátní činnost, zúžíme pozornost na nepřátelské ohnisko v klíčovém bodě a přistupujeme k agenturnímu rozpracování" (tedy získání spolupracovníka – agenta).¹⁵ Získání a vedení tajných spolupracovníků v klíčových bodech pak představovalo fázi třetí.¹⁶

Z pozdější zprávy vyplývá, že „*státně-důležitých objektů*“ bylo v českých zemích určeno kolem 500.¹⁷ Toto číslo se však v průběhu času měnilo, spolu s tím, jak se zásluhou komunistického vládnutí měnily hospodářské, správní, občanské a další struktury v Československu (například díky likvidaci klášterů na jaře 1950 se počet objektů snížil o zhruba 50).¹⁸

Plánování v praxi

Vzhledem k tomu, že archivní materiály Státní bezpečnosti z popisovaného období jsou dochovány pouze torzovitě (navíc jsou rozptýleny v archivně nezpracovaných fondech), lze o konkrétním naplňování výše popsané směrnice získat podrobnější informace jen obtížně. Nicméně i přesto se o to pokusíme. V jednom z fondů Archivu bezpečnostních složek se dochoval pozoruhodný soubor dokumentů, vzešlých z činnosti 3. a 4. oddělení Krajského velitelství StB Gottwaldov. Jedna z částí tohoto souboru nabízí konkrétní příklad toho, jak směrnici o plánování agenturně-operativní činnosti naplňoval jeden z příslušníků 4. oddělení KV StB Gottwaldov.¹⁹

Z dokumentů vyplývá, že součástí jednoho z tzv. státně-důležitých objektů se stal hotel Společenský dům v Gottwaldově (dnes hotel Moskva ve Zlíně) na Náměstí práce. O hotel bezpečnost pochopitelně neměla

---

¹⁵ Pojem „agent“ užívala StB pro spolupracovníky, kteří „důvěry“ nepříteli požívali. K typologii tajných spolupracovníků StB blíže zejména Pavel ŽÁČEK, *„Ostrá zbraň“ Státní bezpečnosti. Spolupracovníci StB ve směrnících pro agenturně-operativní práci 1947–1989*, In: Blažek, Petr (ed.): *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*, Praha 2005, s. 180–222; Marián GULA, *Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnících pro agenturní práci*, Securitas Imperii 1.

¹⁶ ABS, f. 310, inv. j. 310-2-10, část 1.

¹⁷ ABS, f. 310, inv. j. 310-30-6, č. I. 135.

¹⁸ Tamtéž, č. I. 141.

¹⁹ ABS, f. B 6-5 Krajská správa Ministerstva vnitra Gottwaldov, inv. j. 2, kr. 16.

zájem náhodou – jednalo se o největší (osmipatrový) a nejluxusnější hotel v krajském městě, který pravidelně poskytoval ubytování obchodním zástupcům domácích i zahraničních podniků a jehož kavárnu využívali příslušníci místní smetánky, jedna z hotelových restaurací naopak sloužila nejširším řadám obyvatel města.

Referent, který tento objekt dostal na starost, je nám známý pouze pod svojí značkou 044/Pa. První fázi rozpracování objektu, tedy určení jeho struktury, prováděl referent v období červenec až září roku 1950 (vedle toho měl ovšem na starosti jistě také další objekty). Během této doby si pořídil kopie technických výkresů hotelu a rozhovory s důvěrníky (členy KSČ) získal základní informace o všech zaměstnancích. U několika z nich jsou dochovány referentem vypracované podrobné charakteristiky, obsahující jejich životopisy, rodinné poměry, profesní dráhu, politickou činnost i záliby. Smyslem těchto charakteristik bylo očividně získat přehled o vhodných typech pro budoucí závazání ke spolupráci na pozici informátora. Z těchto důvodů také referent s některými zaměstnanci přímo hovořil, konkrétně je dochován záznam o pokojské, třech recepčních, dvou vrátných, číšníkovi a telefonistce. Vyžadoval na nich různé informace (z dokumentů vyplývá, že s některými byl ve styku již delší dobu) a zjišťoval jejich ochotu spolupracovat s bezpečností. Většina z osob, jejichž charakteristiky se ve spisech nacházejí, byla členy či kandidáty KSČ (byť někteří spíš z prospěchářství či strachu než z přesvědčení), takže zřejmě nepřekvapí, že informace na požádání skutečně poskytli, někteří však nepříliš ochotně. Většina z charakteristik je uzavřena konstatováním typu: *„při styku s StB se snaží podati informace vždy pravdivě, je-li o ně požádán. Iniciativu však dosud žádnou neprojevil, a tak mu není ze strany StB plně důvěřováno.“*

Najdeme však i výjimky, například u jednoho z recepčních (do Února národního socialisty, nyní člena KSČ) referent do charakteristiky zanesl: *„vzhledem k tomu, že jmenovaný je zaměstnán na důležitém bodě v objektu a při styku s StB je velmi opatrný a úskočný, taktéž udržuje*

styky v objektu s lidmi nespolehlivými, bude nutno počítat s jeho výměnou."

Druhý říjnový den roku 1950 ohlásil referent 044/Pa „splnění I. stupně rozpracování objektu“, tedy uskutečnění první ze tří fází ve směrnici stanovených, a uvedl, že *„po seznámení s poměry v objektu bylo vytyčeno devět klíčových bodů."* Tyto body následně vyjmenoval a ke každému z nich také připojil jména a velmi stručné charakteristiky informátorů, které zde bylo možné využít. Jednalo se vesměs o zaměstnance na nižších pozicích, členy KSČ – pokojské, recepční, vrátné a číšníky. Jedinou výše postavenou osobou byl „šéf provozu" (také příslušník KSČ), který *„informace podává nezkresleně, také se u něho projevuje iniciativa a je možno ho použít jako informátora."* Jako klíčové body referent vytyčil: vrátníci s telefonní ústřednou, pokojské, kancelář šéfa provozu, kavárnu v přízemí, stánek CIS,²⁰ restauraci v přízemí, kancelář zaměstnanců-úředníků a stánek s prodejem tisku.²¹

K dalším fázím se však již nedostal, buďto proto, že žádnou konkrétní „protistátní činnost" v objektu neodhalil, nebo z toho důvodu, že, jak ukážeme níže, v této době již bylo od metody plánování upuštěno.

Hodnocení systému plánování

Vedoucího pražské agenturní centrály a pravděpodobný duchovní otce myšlenky plánování Mach si nový způsob agenturní práce pochopitelně pochvaloval. Podle něj pracovníci operativy systém plánování začali ochotně používat a vyjadřovali se o něm pozitivně. *„Spolupracovníci jsou již většinou získáváni cíleně a také jejich další řízení je na mnohem vyšší úrovni než dříve."*²²

Také na poradě vyšších velitelů centrálního pražského útvaru, která se konala v červnu 1950, byl nový způsob hodnocen veskrze kladně. Ivo Milén, v této době vedoucí instruktáže StB, prohlásil, že *„na krajích je*

---

²⁰ Zkratka „CIS" není blíže rozvedena, z kontextu je však zřejmé, že se jedná o stánek poskytující informace návštěvníkům.

²¹ Tamtéž.

²² ABS, f. 310, inv. j. 310-2-10, část 32.

plánování hodnoceno kladně a posuzováno jako velký přínos pro státněbezpečnostní práci." Na téže poradě se za plánování postavil také přímo velitel StB Závodský, byť s konstatováním, že má ještě celou řadu nedostatků.

Samotný Mach na této poradě seznámil všechny zúčastněné s výsledky své reformy a zhodnotil, nakolik úspěšně se jednotlivé složky StB dokázali s novým způsobem agenturní práce vyrovnat. Uvedl, že v současné době je prověřována „stará agentura“ a dále že jsou zpracovávány mapy objektů, což ovšem u některých útvarů trvá neúměrně dlouho. Dodal však, že mnohé útvary tyto dokumenty zpracovávají ryze formálně, například příslušníci působící ve zpravodajství zaměřeném na hospodářství často mapu zpracovali tím způsobem, že u příslušného průmyslového závodu získali oficiální dokumenty a plány, které přepracovali do podoby mapy. O zpravodajské využitelnosti těchto materiálů Mach pochyboval, připustil ale, že na stavu věci má určitý podíl i on sám, neboť operativním pracovníkům nedodal žádné konkrétní instrukce pro tuto práci. V souvislosti s tím navrhl, že se svými spolupracovníky připraví oficiální instruktážní brožuru.

Z celého Machova vystoupení vyplynulo, že během prvních pěti měsíců uplatňování nového způsobu práce agentury byl poměrně skromný plán (získat strukturu asi dvou třetin ze všech vytypovaných objektů a do zhruba poloviny tohoto počtu informativně proniknout) splněn jen částečně.

Závěr celé porady, který formuloval Závodský, byl, že je nutno nadále postupovat v navrženém směru a agenturu nadále podporovat. Toho mělo být dosaženo jednak vydáním informačních brožur, dále přípravou a prováděním školení (zejména pracovníků na krajských velitelstvích) a dále průběžnou kontrolou.²³

S tímto veskrze kladným hodnocením nového způsobu práce jsou však v ostrém rozporu hlášení, která podávaly jednotlivé podřízené složky StB. Ze zprávy, shrnující situaci na krajských velitelstvích v říjnu 1950 se

---

²³ ABS, f. 310, inv. j. 310-30-6, č. l. 134-136.

tak dozvídáme: „soudruzi v krajích si nejvíce stěžovali na tzv. plánované budování agentury ve třech etapách, podle výnosu AC. Tvrdí, že pro stálé rozpracovávání objektů nezbýval jim čas na vlastní budování agentury. V několika případech tento způsob práce již opustili.“²⁴

O konkrétních problémech nás informuje například přípis KV StB Jihlava: „Podle dřívějšího plánování bylo nutno prvně znát dopodrobna strukturu objektu státněbezpečnostního zájmu a v něm vyhledat ohnisko nepřátelské činnosti, kde se teprve stavěl agenturní spolupracovník. Mnohdy po dlouhém strukturálním rozpracovávání objektu, nezjistili jsme ohnisko nepřátelské činnosti, a proto tam nebyl agenturní spolupracovník postaven a tím vlastně byla předchozí práce zbytečná a operativní orgánové byli takto odváděni od hlavní práce, tj. výstavby agenturní sítě.“²⁵

Jinde plánování naopak využívali až příliš, například na brněnském krajském velitelství měli zpravodajci „plán práce stanovený na hodiny a dny na dobu celého roku“, což vzhledem k charakteru této práce, která mnohdy závisela na náhodě či neočekávaně zjištěných skutečnostech, působí vskutku absurdně.²⁶

Konec plánování v agenturně-operativní práci a zánik agenturní centrály

Naznačené problémy zanedlouho zřejmě přinutily vedoucí pracovníky bezpečnosti od plánování agenturně-operativní práce ustoupit. Konkrétní písemný příkaz se v archivu dosud nepodařilo nalézt, s ohledem na tehdejší situaci v bezpečnosti, kdy mnohé příkazy byly vydávány pouze ústně, je však možné, že ani neexistoval. Z jednoho z přípisů krajského velitele gottwaldovského kraje však vyplývá, že plánování přestalo být vyžadováno již v srpnu 1950, tedy jen osm měsíců po jeho zavedení.²⁷

---

²⁴ ABS, f. 310, inv. j. 310-11-2.

²⁵ ABS, f. 310, inv. j. 310-15-6.

²⁶ ABS, f. 310, inv. j. 310-15-3.

²⁷ ABS, f. 310, inv. j. 310-15-8.

Nedlouho po odstoupení od plánování zanikl také útvar, který jeho zavedení do praxe zřejmě inicioval – agenturní centrála Ericha Macha. V říjnu 1950, v rámci budování organizační struktury nedávno vzniklého Ministerstva národní bezpečnosti, byla agenturní centrála vyjmuta z organizace Velitelství StB a jako „*referát evidence agentů*“ (zkráceně „*referát EA*“) začleněna do jednoho z nově ustavených sektorů MNB – 4. sektoru evidenčního a registračního, který převzal evidenci všech nerozpracovaných spisů StB.²⁸

Erich Mach zřejmě zůstal na postu vedoucího nově ustaveného referátu evidence agentů, převzal však vedení úřadu nepoměrně skromnějšího, než byla původní AC. Zároveň se začleněním do nového sektoru byl totiž podstatně snížen objem informací, které měl referát EA ukládat. Spisy jednotlivých spolupracovníků (jejich vázací návrh, slib o spolupráci, kopie jimi podaných zpráv a další) měl od chvíle zrušení AC uschovávat vždy přímo řídící orgán daného spolupracovníka. Referát EA měl napříště shromažďovat pouze vyplněné evidenční karty tajných spolupracovníků, přidělovat jejich evidenční čísla a zaznamenávat podstatné změny, které se jednotlivých spolupracovníků týkaly.²⁹

Samotný Mach nakonec řady příslušníků StB opustil v listopadu 1951, na základě vlastní žádosti, v níž argumentoval svým špatným zdravotním stavem. V roce 1968 se však obrátil na ministerstvo vnitra se žádostí, aby byly přešetřeny okolnosti rozvázání jeho služebního poměru, což naznačuje, že skutečné příčiny mohly být jinde, nejspíše v čistkách, kterými celá Státní bezpečnost v době jeho propuštění procházela.³⁰

Machem tolik propagovaný způsob práce s agenturou, tedy plánování, však z praxe StB nezmizelo natrvalo. Znovu se do agenturně-operativní činnosti vrátilo během pozdějších období, především v šedesátých letech a

---

²⁸ ABS, f. 310, inv. j. 310-2-10, část 35. Viz také J. DVOŘÁKOVÁ, *Státní ...*, s. 242.

²⁹ ABS, f. 310, inv. j. 310-2-10, část 35.

³⁰ ABS, f. Personální spisy ministerstva vnitra, spis ev. č. 2283 Erich Mach. K čistkám v bezpečnosti viz zejména K. KAPLAN, *Nebezpečná ...*, s. 33-50; J. DVOŘÁKOVÁ, *Státní ...*, s. 168 nebo Jan KALOUS, „*Nepřátelé*“ ve *Státní bezpečnosti. Procesy s příslušníky StB*, in: Jiří PERNES – Jan FOITZIK (eds.), *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*, Brno 2005, s. 282-290.

v posledních dvou desetiletích existence Státní bezpečnosti i podivuhodného režimu, který podepírala.